

І. М. Тимейчук,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

АНТРОПОНІМІКА ЯК ВИРАЖЕННЯ ІНШОСТІ У ПЕРСОНАЖНІЙ СИСТЕМІ РОМАНУ М. ЕТВУД «РІК ПОТОПУ»

У статті проаналізовано функціональне навантаження на імена персонажів роману-дистопії «Рік Потопу» (2009) М. Етвуд та показано, яким чином ім'я героя / героїні вказує на його/її статус як Іншого/Іншої у дистопійному суспільстві

Ключові слова: антропоніміка, дистопія, великий Інший, малий інший

В статье проанализировано функциональную нагрузку на имена персонажей романа-дистопии «Год Потопу» (2009) М. Этвуд и продемонстрировано каким образом имя героя / героини указывает на его / ее статус как Другого / Другой в дистопийном обществе.

Ключевые слова: антропонимика, дистопия, большой Другой, малый другой

*The article analyses names' function of the characters in Margaret Atwood's dystopian novel *The Year of the Flood* (2009) and demonstrates the way in which the hero's / heroine's name refers to his/her status of the Other in dystopian society.*

Key words: anthroponymy, dystopia, the big Other, the little other.

Проблема культурної ідентичності канадської літератури постала ще після завершення Другої світової війни та розпаду Британської імперії. Глобалізаційні зміни сучасного світу надали їй особливої гостроти і актуальності. У контексті інтерпретаційних зсувів ключові для інтелектуального дискурсу ХХ ст. категорії – тотожності і відмінності, закорінені на співвідношенні Я та Іншого, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зазнають суттєвих трансформацій. Їх найбільш помітно в багатогранній творчості провідної канадської письменниці Маргарет Етвуд (1939 р. н.), яка, заклавши підвалини національного канону, визначила тенденції розвитку канадської літератури і стала чільною, впливовою постаттю сучасної англomовної культури.

Починаючи з 80-х років ХХ ст. (роман-дистопія «Історія Служниці» (1985)) і знову вже на початку ХХІ ст. (трилогія «Орикс і Крейк» (2003), «Рік Потопу» (2009) та «МеддАддам» (2013)) авторка осмислює проблеми тоталітаризму, авторитарної свідомості, теократичного фундаменталізму, влади, свободи, колонізації, екології, апокаліптичної катастрофічності, наслідків наукового експерименту, а також проблеми жінки в патріархальному суспільстві тощо.

Творчий доробок письменниці та її романи-дистопії є предметом ретельного вивчення перш за все у західному літературознавстві (Н. Кук, С. Кун, Дж. Розенберг, П. Л. Томас, А. Дейвідсон, А. Коул, К. Снайдер, К. Стайн та ін.). На відміну від західної літературної критики, проза М. Етвуд, зокрема її романи-дистопії, в українському літературознавстві ще мало досліджені. Цілісному вивченню романістики письменниці присвячено лише дві наукові праці (Н. Овчаренко і М. Воронцової), решта праць представлена переважно жанром наукових статей (Ю. Жаданова, Л. Романчук, Н. Балан та ін.). Однак романи-дистопії «Рік Потопу» та «МеддАддам» опинилися поза увагою вітчизняних науковців.

Серед одних із основних стилістичних засобів М. Етвуд літературознавці виділяють використання займенників та імен. Так, на думку Дж. Гівнер, авторка використовує займенники у своїх романах, зокрема у дистопіях, для знеособлення персонажів і надання творам автобіографічних рис [6]. У свою чергу, критики (К. Браун, Дж. Гівнер, Е. Кейлер, К. Керскенс) стверджують, що імена, які у творах М. Етвуд мають різні семантичні значення, забезпечують образність і багатозначність її текстів, наприклад, Оффред – похідне від чоловічого імені Фред («Історія Служниці»); Сноумен / Снігова людина – образ Сті; Орикс і Крейк – походять від назв тварин; святі у релігії Божих Садівників уособлюють імена політиків, вчених, суспільних діячів і т. д. (трилогія «МеддАддам») [4; 6; 8; 9]. Науковці (П. Даз, Дж. Гівнер, Д. Вуд) зазначають, що М. Етвуд використовує іменування та перейменування, зокрема жіночих персонажів (Оффред, Офглен у романі «Історія Служниці») як засоби контролю і позбавлення персонажів індивідуальності [5; 6; 10]. Однак, серед відомих нам літературознавчих праць, присвячених дистопіям М. Етвуд, немає такої, у якій було б здійснено цілісний аналіз використання імен у романі «Рік Потопу».

Мета нашої наукової розвідки розглянути функціональне навантаження на імена персонажів дистопії «Рік Потопу» М. Етвуд та простежити функцію зміни імені, яку ми розглядаємо як засіб зміни статусу від підпорядкованого «малого іншого» до панівного «великого Іншого» (за Ж. Лаканом) і навпаки.

Дискурс Іншого стає ключовим поняттям філософії, психології, культурології, релігієзнавства, соціології і літературознавства ХХ–ХХІ ст., коли категорію Іншого розглядають у національному, культурному, расовому, релігійному, статевому та інших аспектах.

Категорію Іншого з позиції постструктуралістичного психоаналізу розглядає Ж. Лакан. Інший, віддзеркалюючи з фройдівської тріади «Воно» – «Я» – «Над-Я» у трьох площинах «Реального» – «Уявного» – «Символічного», розглядається Ж. Лаканом на «стадії дзеркала» як відображення в дзеркалі, від якого «Я» відокремлює себе на стадії власної ідентифікації. Крім того, Інший у філософії Ж. Лакана постає у протиставленні «великого Іншого» як панівного та «малого іншого» як колонізованого. Розглядаючи залежність «малого іншого» від «великого Іншого», Ж. Лакан виносить її також й за рамки співвідношення людина – людина. «Малий інший» стає колонізованим, пригнобленим та відмінним від імперського центру, в той час як «великий» позначає радикальну Іншість – «імперський центр, імперіалістичний дискурс чи навіть саму імперію» [2, с. 155].

В основі сюжету дистопії «Рік Потопу» лежить апокаліптична історія про загибель людства від пандемії. Цей роман – це колаж з 1) проповіді Адама Першого – очільника угруповання Божих Садівників та релігійних віршів і пісень, які обрамлюють його виступи; 2) монологу дівчини Рен (від першої особи однини) та 3) історії персонажа Тобі (від третьої особи однини). Три історії пов'язані між собою, адже обидві протагоністки, Рен і Тобі, які переживають пощестя, на певному етапі життя належали до релігійного угруповання захисників природи – Божих Садівників.

Як особливий засіб формування дискурсу Іншої персонажів виокремлюємо використання імені, яке розкривається як частина ідеологічного задуму М. Етвуд, що виконує кілька функцій. Так, історичні та біблійні імена Божих Садівників у романі встановлюють інтертекстуальний зв'язок з літературними, історичними, релігійними площинами і вказують на спробу авторки підважити панівні релігійні / історичні доктрини.

У романі «Рік Потопу» зміна імені вказує на поворот опозиційних зв'язків «великий Інший» – «малий інший» (Тобі – Тобаята, Рен – Брендта, Зеб – Адам Сьомий – МеддАдам та ін.). Вона виконує кілька функцій: а) по-перше, допомагає читачеві встановити період у межах ретроспективної оповіді; б) по-друге, вказує на зміну статусу: перехід від «малого іншого» до «великого Іншого» та навпаки; в) по-третє, є процесом одягання та скидання масок, що зумовлено ідеєю виживання в дистопійному світі.

Протагоністи роману «Рік Потопу» постають перед читачем типовими образами етвудівського шаблону – емоційно заблокованими, які повертаються в минуле у спогадах та «ведуть переговори з мертвими» [7, с. 7]. Вони знаходяться у безвихідних ситуаціях, їх переповнює відчуття приреченості життя, тому їхні ретроспективні оповіді є спробою самоаналізу (за З. Фройдом). У рамках жанру художньої автобіографії М. Етвуд створює психодраматичний ефект, викриваючи внутрішні і зовнішні конфлікти персонажів через призму їхньої ситуативної поведінки в умовах паноптичної реальності.

У романі «Рік Потопу» героїня Рен виступає в образі беззахисної дівчини – абсолютно залежної від своєї матері і шаблонного мислення. Неподинокта зміна імені зумовлюється переважно чужим вибором. За життя з батьками у Компаунді (місті для науковців) дівчину звали Брендта; коли ж її мати Люцерна втікає з дочкою до Божих Садівників, ім'я змінюється на Рен. Дівчина зникає до цього імені, до життя з релігійним угрупованням і згодом починає почуватися щасливою. Примусове повернення до Компаунда сигналізує нову зміну імені на Брендту: «Тепер вона [Люцерна] називала мене Брендтою, що, як вона стверджувала, є моїм справжнім іменем» [3, с. 215]. Так мотив називання вказує на підвладну роль дівчинки («малий інший») стосовно її матері («великий Інший»), яка дає їй ім'я та обирає її долю.

За часу життя в Компаунді ім'я Рен трансформують лише друзі, тобто справжнє ім'я переходить у сферу інтимного та слугує своєрідним таємним кодом. Коли батька Рен вбивають вороги Компаунда, сім'я залишається без коштів, Люцерна вдруге виходить заміж і відмовляється платити за навчання доньки в університеті. Щоб почати нове життя та сховатись від матері, Брендта йде працювати у секс-клуб «Скейлз енд Тейлз». Позбувшись батьківського контролю, вона ностальгійно повертається до колишнього імені – Рен, яке для неї символізує свободу й нагадує про щасливі часи. У співбесіді з власником секс-клубу вона одразу наголошує на бажаному імені: «Брендта, чи не так? Так сказала я, але він може називати мене Рен. Я одразу відчула, що можу бути з ним настільки відвертою» [3, с. 302]. Зміна імені вказує на те, що дівчина намагається позбутись материнського контролю і статусу «малого іншого».

На прикладі Рен М. Етвуд показує, що у скрутні часи власне ім'я для героїв дистопійного проекту стає мантрою, яку вони читають, аби не забути про власне існування та власне «Я»: «Я пишу своє ім'я – Рен, олівцем для брів, на стіні біля дзеркала. Я написала його багато разів. Ренренрен, наче пісня. Ти можеш забути, хто ти, якщо проводиш багато часу наодинці» [3, с. 6]. Символічна в наведеній цитаті також позиція імені біля дзеркала, що знову повертає нас до теорії Ж. Лакана про стадію дзеркала. Відповідно, тлумачимо цей мотив як такий, який вказує, що в умовах карантину (своєрідного паноптикону) Рен проходить етап самоусвідомлення та остаточно відкидає образ Брендти, насаджений їй компаундною системою.

Непоодинокую зміну імені можна спостерігати й на прикладі іншої протагоністки роману «Рік Потопу» – Тобі. До приєднання до Божих Садівників вона живе з іменем Тобі. Проте коли в її свідомості відбувається зміна розуміння функції релігійного угруповання, коли вона стає однією зі «своїх», Тобі отримує статус Єви Шостої. Зміна її імені зумовлена не стільки власним вибором, скільки передчасною смертю попередньої Єви Шостої, яка, як наставниця Тобі, передала їй свої справи. Поведінка Тобі позбавлена самостійного вибору чи займаної позиції, вона є результатом статусу жертви, «малого іншого», зумовленого фігурою гвалтівника та збоченця Бланко.

Чергова зміна імені Тобі відбувається з міркувань безпеки: коли Бланко дізнається, що вона живе із Садівниками, Тобі змушена не лише покинути угруповання, але й кардинально змінити зовнішність шляхом хірургічного та генного втручання: «Думай про себе як про кокон, – сказав їй Зеб перед початком процесу трансформації. Звичайно, вона увійшла туди як Тобі, а вийшла вже Тобаята. Менше англо, більше латина» [3, с. 262]. Саме під цим іменем Тобі вживалась у свою роль працівниці спа-салону. Справжнє ім'я переходить у сферу таємного і забороненого, оскільки його згадування може зруйнувати новостворене прикриття. Окрім нового публічного імені, Тобаята отримує нове кодове ім'я – Інексесібл Рейл (Inaccessible Rail – невлонимий водяний пастушок, зниклий вид птаха). Вона використовує його для доступу до гри «Архаїтон» – прихованої соціальної мережі, яка слугувала джерелом інформації для інших учасників групи Садівників поза її локаційними межами. Символіка імені вказує на її поступовий перехід до стадії креативної не-жертви (за класифікацією М. Етвуд). Хоча сама героїня на цьому етапі роману ще не усвідомлює себе як таку, проте цей потенціал у ній вбачає один із Адамів Божих Садівників – Зеб, коли дає їй таке кодове ім'я. Тобаята повертається до свого первісного й справжнього імені Тобі лише після пандемії, коли вона усвідомлює, що втрачати більше нічого, та після того, як вона вбиває свого пригноблувача Бланко і остаточно позбувається статусу «малого іншого».

Імена у романі-дистопії «Рік Потопу» вказують на ієрархію в межах угруповання Божих Садівників. Ключовими фігурами, які керують спільнотою є Адам Перший та Зеб Адам Сьомий. До речі, всі Адами та Єви в межах угруповання зберегли свої імена, наприклад Берг, Пілар, Тобі, Зеб. Єдиний, хто не має первісного імені, то Адам Перший. Справжнє ім'я цього персонажа залишається невідомим, ніби його суспільна функція знищила його попередній образ. Такий символізм вказує, що він «великий Інший» стосовно решти чоловіків-Адамів, адже всі вони носять свої релігійні імена за його подобою. Адам Перший не пережив пандемію, спроби знайти його виявилися марними. Той факт, що тіло персонажа не знайдено, символізує його «божественність» та відхід у небуття: з нічого у ніщо. Суспільний макет Божих Садівників вказує на те, що це суспільство патріархальне, позаяк у жодному з двох романів немає згадки про Єву Першу, яка б на рівні з Адамом Першим керувала б угрупованням.

Персонажі Адам Перший та Зеб Адам Сьомий, а також їхні погляди на життя в романі «Рік Потопу» виступають у ролі бінарних опозицій. Зеб – непроголошений лідер, слово якого інколи має більше значення, ніж Адама Першого. Проте Зеб уникає влади, яка б змушувала його проповідувати те, у що він, як ми вважаємо, не дуже вірить. Адам Перший сповідує філософію життя в гармонії з навколишнім світом, тимчасом як Зеб навчає філософії виживання, коли, як зауважує І. Сухенко, «фізичне виживання» передбачає втрату «моральних цінностей» [1]. Як результат, з настанням чуми Адам Перший, найімовірніше, помирає, а для Зеба це є новим народженням. Так у романі філософія життя поступається філософії виживання.

Зміна статусу Зеба у творі засвідчується зміною імені: після пандемії він – МеддАдам – Божевільний Адам (MaddAddam). Відмова від позиції Адама Сьомого вказує, що персонаж відкидає накинута на нього Адамом Першим шаблон та відкрито визнає свою позицію «великого Іншого». Зауважимо, що це ім'я упродовж тривалого часу до Потопу було кодовим ім'ям персонажа у гри «Архаїтон». За умовами гри МеддАдам називав тварин, які вже вимерли, тобто ви-

рішував, хто помре, а «добрий» Адам перелічував існуючі види. Більшість персонажів, які вціліли після пандемії, свого часу носили прізвиська саме вимерлих тварин і належали до списку МеддАддама. Сповідання філософії виживання – це стадія креативної не-жертви, в той час як філософія життя вказує на стадію віктимності, коли жертва підкоряється долі релігійного фатуму. У такому метафоричному ракурсі М. Етвуд сповідує філософію виживання та відкидання статусу жертви як єдиного способу існування в умовах дистопії.

Отже, персонажі роману «Рік Потопу» з настанням кінця світу скидають маски, повертаються до своїх справжніх імен, що дозволяє трактувати пандемію як катарсис свідомості, а з іншого боку – як чинник, який дає змогу позбутися всіх пригноблених, відкинути статус жертви та «малого іншого».

Аналізуючи імена персонажів романів «Рік Потопу» М. Етвуд, бачимо, що антропоніміка є способом Іншування. Зміна імені, по-перше, свідчить про психологічні зміни у свідомості персонажа, а нові імена в такому разі створюють враження появи «нових», інших персонажів; по-друге, виявляє зміну статусу і перехід від однієї стадії жертви до іншої. Нове ім'я вказує на роль і місце персонажа в опозиції «великий Інший» – «малий інший».

Література:

1. Сухенко И. Н. Мифологема «выживания» и ее художественное воплощение в анимационном фильме Ч. Робертсас [Электронный ресурс] / И. Н. Сухенко // Вестник СевГУ. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2004. – № 51: Филология. – С. 49-55. – Режим доступа: <http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/42/1/vestn45.2003.Philol.49-56.pdf>
2. Ashcroft B. Postcolonial studies: key concepts / B. Ashcroft, G. Griffith, H. Tiffin. – [2nd ed.]. – Routledge : Taylor & Francis Group, 2007. – 292 p.
3. Atwood M. The Year of the Flood / Atwood M. – London, Berlin and New York : Bloomsbury Publishing, 2009. – 434 p.
4. Braun K. Contending With Feminism: Women's Health Issues in Margaret Atwood's Early Fiction: A dissertation submitted in fulfillment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy / K. Braun. – Griffin University, Queensland, Australia. – August 2004. – 261 p.
5. Das P. The Politics of Survival in the Novels of Margaret Atwood / Das P. // Language in India: Strength for Today and Bright Hope for Tomorrow. – 2009. – Vol. 9. – P. 98–346.
6. Givner J. Names, Faces and Signatures in Margaret Atwood's *Cat's Eye* and *The Handmaid's Tale* / J. Givner // Canadian Literature. – 1992. – № 133. – P. 56–75.
7. Howells C. A. Five Ways of Looking at *The Penelopiad* / Howells C. A. // Sydney Studies in English. – 2006. – Vol 32. – P. 5–18.
8. Kaler A. A Sister, Dipped in Blood: Satiric Inversion of the Formation Techniques of Women Religious in Margaret Atwood's Novel *The Handmaid's Tale* / Kaler A. // Christianity Literature. – 1989. – № 38.2. – P. 43–62.
9. Kerskens C. Escaping the Labyrinth of Deception: A Postcolonial Approach to Margaret Atwood's Novels: Thèse présentée en vue de l'obtention du grade de Docteur en Philosophie et Lettres / Kerskens C. – Année Académique, 2006/2007. – Vol. I. – 524 p.
10. Wood D. S. Bradbury and Atwood. Exile as Rational Decision / Wood D. S. // The Literature of Emigration and Exile / ed. by Whitlark J., Aycock W. – Texas Tech University Press, 1992. – P. 131-42.